

Pátranie po portréte od Friedricha von Amerlinga

Jasminka Najcer Sabljak – Silvija Lučevnjak

Podiel slavónskej šľachty na formovaní umeleckého dedičstva Chorvátska, ako aj samotný kultúrno-spoločenský kontext jeho vývoja bolo možné, vzhľadom na politickú situáciu vo východnej Európe po druhej svetovej vojne, v plnej miere preskúmať a zhodnotiť až po demokratických zmenách na konci 20. storočia.

V galérii Klovičevi dvori v Záhrebe bola v roku 2021 otvorená výstava *Umenie slavónskej šľachty – vrcholné diela európskeho dedičstva (Umjetnost slavanskog plemstva – vrhunska djela europske baštine, 22. apríl – 18. júl 2021)*. Prezentovala množstvo umeleckých diel, syntetizujúcich predchádzajúci výskum výtvarného dedičstva šľachtických rodov novovekého obdobia v priestore východného Chorvátska. Autorky výstavy Jasminka Najcer Sabljak a Silvija Lučevnjak si vybrali diela výtvarného umenia (väčšinou maľby na stojane a niekoľko sôch a grafik), umelecko-remeselné predmety, ale aj knihy či archívny materiál.

Predstavili približne 200 originálnych umeleckých diel a niekoľko faksimílií zo zbierok najvýznamnejších šľachtických rodov ako Adamović, Cseh, Eltz, Hillebrand von Prandau, Janković Čalmanski, Janković Daruvarski, Janković Voćinski, Mihalović, Normann-Ehrenfels, Odescalchi, Pejačević a i. Tieto rodiny zohrali dôležitú úlohu v hospodárskom, politickom a kultúrnom priestore dnešného východného Chorvátska. Ich bohaté umelecké zbierky vznikali hlavne od prvej polovice 18. do začiatku 20. storočia a zodpovedajú vtedajším najkvalitnejším zbierkam v tejto časti Európy. Veľké množstvo predmetov sa nachádza predovšetkým

v chorvátskych múzeách, ale aj v zahraničných súkromných a verejných zbierkach. Umelecké diela boli vystavené čiastočne chronologicky a čiastočne tematicky, aby sa návštevník mohol s nimi oboznámiť v širokom časovom a štýlovom rozsahu. Mal tak príležitosť spoznať práce európskych barokových majstrov, diela z obdobia klasicizmu, biedermeiera, akademického realizmu i moderného umenia zo začiatku 20. storočia, keď sa v zbierkach objavilo veľké množstvo chorvátskych umelcov. Na výstave bola zastúpená aj široká škála tém od portrétu po žánrové scény, krajiny, veduty, mytologické výjavy či sakrálne maľby. V sprievodnom

katalógu je osobitná kapitola venovaná sochárstvu v šľachtických zbierkach a architektúre východného Chorvátska.

Jednou z najzachovalejších umeleckých zbierok slavónskej šľachty, ktorá bola na výstave prezentovaná, je *valpovačka zbirka* – Valpovská zbierka, pomenovaná podľa mesta Valpovo, neďaleko Drávy. Nachádza sa na chorvátsko-maďarských hraniciach, kde vznikala až do druhej svetovej vojny. Po vyhnaní Osmanov z tejto časti Chorvátska sa Valpovo stalo sídlom rozsiahleho panstva, ktoré od prvej polovice 18. storočia patrilo barónskemu rodu Hilleprand von Prandau, ktorý pochádzal z Viedne. Dedením prešlo v druhej polovici 19. storočia do rúk grófskej rodiny Normann-Ehrenfels, pôvodom z Nemecka. Vďaka blízkemu vzťahu grófkvy Juliany Normann-Ehrenfelsovej (1868 – 1959) k umeniu a rodinnej

histórii bola veľká časť obrazov doplnená maľovanými rodinnými erbmi s genealogickými údajmi o portrétovaných osobách, a to zväčša jej vlastnou rukou. Juliana a jej manžel sa podieľali na objednávaní umeleckých diel mladých chorvátskych umelcov, dali vyrobiť sériu kópií portrétov významných predkov, väčšinou vo forme miniatúr. O zbierku sa starali počas druhej svetovej vojny aj v povojnovom období. Väčšina umeleckých diel Valpovskej zbierky sa dnes nachádza v Múzeu výtvarných umení v Osijeku (Muzej Likovnih Umjetnosti), zatiaľ čo menšia časť je uložená v Múzeu Valpovského kraja (Muzej Valpovštine) vo Valpove a Múzeu Slavónie (Muzej Slavonije) v Osijeku.

Autorky štúdie sa zúčastnili projektu výstavy *Valpovskí zemepáni Prandau-Normann (Valpovački vlastelini Prandau-Normann)*, ktorá sa

uskutočnila v roku 2018 vo Valpove a Osijeku.¹ Boli doň zapojení odborníci špecializujúci sa na jednotlivé segmenty historického, umelecko-historického, archívneho a iného výskumu súvisiaceho s ich dedičstvom. Vznikom a vývojom zbierky sa podrobne zaoberá článok *Dejiny výtvarnej zbierky valpovských zemepánov (Povijest likovne zbirke valpovačkih vlastelina)*.²

Autorky sa dlhodobo venovali objasňovaniu vzájomných väzieb chorvátskych a uhorských šľachtických rodín.³ Ich spojenie ovplyvnilo aj históriu Valpovskej zbierky. Presun umeleckých diel z jednej kolekcie do druhej sa odohral vďaka uzavretým manželstvám.

Spojenie rodu Čákiovcov a Normann Ehrenfels

Prvá manželská väzba medzi príslušníkmi valpovskej šľachty a uhorskými Čákiovcami (Csáky) vznikla sobášom grófkvy Anny Adely Normann-Ehrenfelsovej (1854 – 1927) so spišským županom grófom Hilariom (Vidorom) Čákim (1850 – 1932). Anna bola dcérou valpovského zemepána grófa Konštantína Normanna-Ehrenfelsa (1818 – 1882) a barónky Marianny, rodenej Hilleprand von Prandau (1828 – 1891). V Levoči vlastnili a obnovili mestský palác, ktorý dal postaviť šľachtický rod Turzovcov (Thurzo). V rokoch 1893 – 1895 bol v neďalekej obci Spišský Hrhov postavený reprezentatívny kaštieľ v neobarokovom štýle, obklopený parkom. Na vrchole priečelia sa nachádzajú aj reliéfne erby Čákiovcov a Normann-Ehrenfelsov. Z manželstva sa narodili štyri deti: Mariana (1880 – 1956), Gustáv (1883 – 1964), Hillarius (Vidor) ml. a Felix (1892 – 1962).

Dcéra Mariana sa v roku 1907 vydala za baróna Ákosa Wielanda z Vlkovej pri Kežmarku (1879 – 1955), syn Hilarius (Vidor) Felix sa neoženil. Dedičia tejto vetvy rodu pochádzajú

z druhého manželstva syna Gustáva. Po tom, čo v roku 1920 zomrela jeho prvá manželka, s ktorou nemal žiadne deti, sa v roku 1926 vo Valpove oženil so svojou sesternicou Máriou Verou (Veronikou), grófkou Normann-Ehrenfelsovou (1901 – 1983). Takto boli rodiny Normann-Ehrenfels a Čáki spojené druhým manželským zväzkom, z ktorého sa v Levoči narodili: Kristína Mária Anna (1927), Gustáv ml. (1930), Zuzana (1932) a Móric (1936).⁴

Amerlingove portrétna diela na Slovensku a v Chorvátsku

Po uzavretí manželstva priniesla Anna Adela Čákiová, rodená grófica Normann-Ehrenfelsová, do svojho nového domova na Slovensku z Valpova portrét svojej matky grófkky Mariany Normann-Ehrenfelsovej. Tento obraz vlastnili do druhej svetovej vojny Čákiovci. Keď sa dedičia kvôli politickým a spoločenským zmenám presťahovali do Rakúska, ich umelecké zbierky a archívny materiál skončili v štátnych inštitúciách.⁵

Ide o dielo významného rakúskeho biedermeierovského maliara Friedricha von Amerlinga (1803 – 1887), ktorý bol známy svojimi vynikajúcimi portrétmi tamojšej aristokracie.⁶ Bolo známe, že existujú tri jeho portréty dcér baróna Gustáva Hillepranda von Prandau (1807 – 1850) Štefánie, Alviny (1830 – 1882) a Mariany rovnakých rozmerov, vyhotovené na objednávku ich otca. Po druhej svetovej vojne sa v Chorvátsku zachovali portréty Mariany a Alviny, ktoré sa dnes nachádzajú v Múzeu výtvarného umenia v Osijeku, Štefániin portrét sa pokladá za stratenný. Taktiež sa dlho nevedelo, že existuje aj štvrtý obraz z tejto série, síce druhé vyobrazenie Mariany, ktoré sa nachádzalo na Slovensku. Tieto informácie nemali ani rakúski bádatelia súboru Amerlingových diel. V Chorvátsku ako prvý podrobnejšie o týchto obrazoch písal významný osijecký bádateľ a kritik umenia

Oto Švajcer. Vo svojej práci o portrétoch tohto umelca z Valpovskej zbierky publikoval dátumy ich vzniku, pričom sa odvolal na dielo Ludwiga Augusta Frankla z roku 1889. O existencii troch portrétov sestier písal aj Günther Probszt vo svojej publikácii z roku 1927, ani on však nevedel o portréte Mariany Normann-Ehrenfelsovej na Slovensku.⁷ Podľa dostupných údajov Švajcer datoval portrét Mariany a Štefánie do roku 1851 a Alviny do roku 1852. Marianin portrét opísal ako typické biedermeierovské vyobrazenie s jednoduchým usporiadaním a s neutrálnym tmavým pozadím zobrazujúce poprsie mladej ženy s tvárou otočenou doprava. Mariana v tom čase už bola vdovou. Jej prvý manžel gróf Pavol Ziči (Zichy) zomrel v roku 1850. Je zobrazená v jednoduchých čiernych šatách s bielym čipkovaným golierom pričom jej z ľavého ramena padá priesvitný čierny závoj. Tak

ako u mnohých ženských portrétov od Amerlinga, má vo vlasoch nad pravým uchom kvet, v tomto prípade kaméliu. Portrét jej sestry Alviny je tiež podobizňou torza s neutrálnym

1 Z výstavy *Umenie slavónskej šľachty – vrcholné diela európskeho dedičstva* From the exhibition *The Art of Slavonian Nobility: Masterpieces of European Heritage*

Zdroj: Zavičajni muzej Našice (Foto: G. Vranić)

2 Portrét Mariany Hillebrand von Prandau od maliara Friedricha von Amerlinga sa dnes nachádza na Slovensku

The portrait of Marianne Hillebrand von Prandau by the painter Friedrich von Amerling is now in Slovakia

Zdroj: Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči

3 Portrét Mariany Hillebrand von Prandau od maliara Friedricha von Amerlinga sa nachádza v Múzeu výtvarného umenia v Osijeku

The portrait of Mariana Hillebrand von Prandau by the painter Friedrich von Amerling is in the Museum of Fine Arts in Osijek

Zdroj: Muzej Likovnih Umjetnosti

tmavým pozadím, tvárou takmer *en face*, s výraznými veľkými očami. V tejto práci je badateľná výrazná umelcova virtuoza v spracovaní detailov, akou je napríklad ukážka honosných náušnic a prívěskov na tmavej stužke okolo krku či zamat, hodváb a čipky jej hlbokého výstrihu a pláštá v tónoch tmavej čerešne a tmavej olivovej farby. Je právom považovaný za vrchol portrétneho umenia nachádzajúceho sa v chorvátskych umeleckých zbierkach. Výskum kompletného Amerlingovho diela v európskych kolekciami ho radí medzi jeho najlepšie diela.⁸

Osijecká historička umenia a kurátorka Branka Balenová sa taktiež zaoberala Amerlingovou tvorbou a dozvedela sa o druhom vyobrazení Mariany na Slovensku, pričom ho považovala za kópiu osijeckej maľby. Všimla si totiž veľké podobnosti

v kompozícii postavy, líniách portrétu a v niektorých detailoch (identické náušnice a kvetina vo vlasoch). Avšak v čase vzniku obrazu, uchovávaného na Slovensku, Mariana nebola vdovou. Bola teda zobrazená v saténových bordových šatách so zeleným plášťom a okolo krku mala golier s husto nariasenými stužkami. Je tiež znázornená na oveľa svetlejšom pozadí.⁹

Nové poznatky do výskumu okolností vzniku Amerlingových portrétov z Valpovskej zbierky priniesol výskum uskutočnený Janou Hradilovou a Hanou Mislereovou z laboratória ALMA, spoločného projektu Akadémie výtvarných umení v Prahe a Ústavu anorganickej chémie Akadémie vied Českej republiky. Vychádzal zo skúmania pigmentov portrétov s použitím neinvazívnych metód. V rokoch 2007 – 2009 sa stalo predmetom bádania 32 Amerlingových

obrazov, pričom osobitnú pozornosť venovali dvom portrétom Mariany z Osijeku a Levoče a vyobrazení Alvinu z Osijeku. Dospeli k záveru, že Alvinin portrét bol posledný, pretože iba pri jeho výrobe bola použitá biela farba na základe zinku, čo bola charakteristika neskoršej fázy Amerlingovej tvorby. Na záver zdôraznili, že v prípade dvoch portrétov Mariany nejde o simultánne kópie. Levočský portrét, ktorý je z hľadiska maľby kvalitnejší, vznikol pravdepodobne skôr ako ten z Osijeku, aj keď pre také datovanie zatiaľ neexistujú jednoznačné argumenty.¹⁰

Z analýzy doposiaľ známych skutočností a biografických údajov sa skôr prikláňame k názoru Branky Balenovej, ktorá vznik portrétu z Levoče kladie do neskoršieho obdobia než ten z Osijeku. Druhá svadba Mariany, ako aj sobáš Štefánia sa totiž uskutočnili 15. apríla 1852, takže Amerling ich mohol zobraziť pri príležitosti zásnub, ktoré sa pravdepodobne konali o rok skôr. Keďže Mariana má vo vlasoch kaméliu, ktorú jej otec Gustav pestoval na svojom panstve, obe sestry mohol namaľovať vo Valpove.¹¹ V čase vzniku portrétov Mariany a Štefánia bola ich tretia sestra Alvina už vydatá za grófa Pavla Pejačeviča a žila mimo Slavónie. Jej portrét bol preto namaľovaný až neskôr. Predpokladáme, že vznikol mimo Valpova, možno v maliarovom viedenskom ateliéri, keďže Alvina často navštevovala Viedeň. Práve tam maliar aplikoval niektoré nové maliarske materiály, čo dokazujú aj výskumy J. Hradilovej a H. Mislereovej. Veríme, že štvrtý portrét, teda druhý portrét Mariany z Levoče, vznikol v úzkej časovej nadväznosti na ostatné portréty. Vzhľadom na to, že sa svojimi maliarskymi kvalitami blíži k Alvininmu portrétu, nie je dôvod pokladať ho za oveľa starší. Domnievame sa, že bol objednaný pred jej druhou svadbou v roku 1852 alebo bezprostredne po nej, aby nebola zobrazená v smútočnom odevu, hoci stále má vo vlasoch tmavý priesvitný

závoj. Maliarovi predchádzajúci portrét slúžil ako šablóna, a keďže veľmi skoro opustil Valpovskú zbierku, nebol k nemu následne pridaný erb rodiny Hillebrand von Prandau ako v prípade dvoch portrétov, ktoré vo Valpove zostali.

O Štefániinom portréte vieme veľmi málo. Günther Probszt ho spomína v svojej práci z roku 1927, kde uvádza, že ide o olej na plátne z roku 1851. Postava je zobrazená po pás, tvárou otočená doprava a cez holé pravé rameno má červený plášť so žltou podšívku. Rozmery diela sú 66 × 50,5 cm, čo znamená, že boli v súlade s ostatnými portrétmi od Amerlinga z Valpovskej zbierky. Ako vtedajšia majiteľka obrazu bola uvedená Štefániina dcéra, grófica Adela Majláthová (1853 – 1936), ktorá sa vo Valpove v roku 1873 vydala za markgrófa Eduarda Pallaviciniho (1845 – 1914). Stopa po portréte sa neskôr stráca a nevieme, či je dnes v majetku dedičov rodiny Pallavicini, alebo v inej súkromnej alebo verejnej zbierke. V Budapešti sa, podľa Probszta, údajne nachádzala ešte kópia Štefániinoho portrétu, evidovaná ako dielo neznámeho autora,

a to vo vlastníctve kniežata Chlodwiga Hohenlohe-Waldenburga (1848 – 1929).¹² Ten sa v roku 1890 oženil s Adelinou druhou dcérou Šarlotou (1856 – 1928), a tak portrét matky vlastnila aj ona.

Prezentácia portrétu z Levoče v Chorvátsku

Vďaka úsiliu pracovníkov galérie Klovičevi dvori pod vedením riaditeľa Antonia Picukarića bola pre potreby realizácie výstavy nadviazaná spolupráca so slovenskými kolegami v Levoči, aby bolo možné na výstave zobraziť popri portréte sestry Alvinny aj oba Amerlingove obrazy grófyky Mariany. Riaditeľka Slovenského kultúrneho centra v Našiciach Sandra Kraljová Vukšičová sprostredkovala kontakt so Slovenským národným múzeom – Spišským múzeom v Levoči, kde je dnes uchovávaný druhý Marianin portrét. Tu sa nachádza aj reprezentatívny portrét Marianinej dcéry Anny Adely, grófyky Čákievej, z roku 1899 a jeho pendant portrét jej manžela z roku 1910. Oba vznikli ako oleje na plátne a sú dielom rakúskej maliarky Hedwigy Friedländerovej (1863 – 1916).

Žiaľ, v dôsledku pandémie nebolo možné portrét Mariany Norman-Ehrenfelsovej z Levoče na záhrebskú výstavu zapožičať. Prezentovaná bola prostredníctvom fototapey a dielo je zastúpené v katalógu.¹³ Našice sú dodnes centrom kultúrnych udalostí týkajúcich sa chorvátsko-slovenských vzťahov. Dedičstvo slavónskych šľachtických rodín reprezentuje dôležité kultúrne spojenie medzi dnešným Chorvátskom a Slovenskom.¹⁴ ▲

4 Portrét Alvinny, grófyky Pejacevičovej, rod. Hillebrand von Prandau, od Friedricha von Amerlinga z roku 1852 sa nachádza v Múzeu výtvarného umenia v Osijeku
The portrait of Alvina, Countess Pejacsevich, born Hillebrand von Prandau by Friedrich von Amerling in 1852, is in the Museum of Fine Arts in Osijek
Zdroj: Muzej Likovnih Umjetnosti

Poznámky

- 1) Organizovali ju inštitúcie, ktoré chránia dedičstvo valpovských šľachtických rodín Hillebrand von Prandau a Normann-Ehrenfels, a síce Múzeum výtvarných umení v Osijeku, Múzeum Slavónie v Osijeku, Múzeum Valpovského kraja vo Valpove, Štátny archív v Osijeku.
- 2) NAJČER SABLJAK, J. a S. LUČEVNJAK, Povijest likovne zbirke valpovačkih vlastelina. In: *Valpovački vlastelini Prandau – Normann*. [Katalóg výstavy]. Osijek – Valpovo, 2018, s. 118 – 130. Už v tomto článku je zdôraznená súvislosť medzi rodom Normann-Ehrenfelsovcov a Čákiovcami (Csáky), ktorí sa po stáročia podieľali na hospodárskom, spoločenskom a kultúrnom živote na území dnešného Slovenska.
- 3) Napríklad aj v článku v periodiku vydávanom pobočkou Matice chorvátskej v meste Valpovo. NAJČER SABLJAK, J. a S. LUČEVNJAK, Levoča – tragom grofovskih obitelji Csáky i Normann-Ehrenfels. In: *Valpovački godišnjak*. 2020, č. 25, s. 31 – 32.
- 4) Móric Čáki získal doktorát z historických vied a stal sa členom Rakúskej

akadémií vied vo Viedni.

- 5) NAJČER SABLJAK, J. Danica Pinterović i muzealizacija zbirki slavonskog plemstva. In: *Osječki zbornik 34*. Osijek: Muzej Slavonije, 2018, s. 99 – 107.
- 6) GRABNER, S. *Friedrich von Amerling 1803 – 1887*. [Katalóg výstavy]. Leipzig: Seemann, 2003. ISBN 3-363-00816-3.
- 7) FRANKL, L. A. *Friedrich von Amerling: Ein Lebensbild*. Wien, 1889; PROBSZT, G. *Friedrich von Amerling: der Altmeister der Wiener Porträtmalerei*. Zürich, 1927; ŠVAJČER, O. Klasicistički i bidermajerski portreti u Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku: strani umjetnici. In: *Peristil*. 1971/1972, roč. 14 – 15, s. 63 – 64.
- 8) KRAŠEVAC, I. Likovne umjetnosti i umjetnički obrt u 19. stoljeću. In: PELC, M. *Hrvatska umjetnost: povijest i spomenici*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2010, s. 488 – 489.
- 9) BALEN, B. Dva portreta Friedricha Amerlinga iz fundusa Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku. In: *Jahrbuch des VDG*. 2005, Zv. 12, s. 75 – 77.
- 10) HRADILOVÁ, J. a H. MISLEROVÁ. Painting technique of portraits

Painted in the 19th century by Friedrich von Amerling. In: *Acta Artis Academica*. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, 2010, s. 153 – 164. ISBN 978-80-87108-14-7.

- 11) TURAIJA, A., A. PERKOVIĆ a M. AREŽINA. Sortiment kamelija u vrtlariji Prandau-Mailath u Donjem Miholjcu 1877. godine. In: *Krajobrazna arhitektura: 44 hrvatski i 4 međunarodni simpozij agronoma* [online]. [cit. 2022-02-03]. Dostupné z: http://sa.agr.hr/pdf/2009/sa2009_a0810.pdf
- 12) PROBSZT, odk. 7, s. 140.
- 13) NAJČER SABLJAK, J., S. LUČEVNJAK a V. GALOVIĆ, *Umjetnost slavonskog plemstva: vrhunska djela europske baštine: The Art of the Slavonian Nobility: Masterpieces of European Heritage*. Zagreb: Galerija Klovičevi dvori, 2021, s. 46, 186. ISBN 978-953-271-135-6.
- 14) Článok vznikol vďaka finančnej podpore Chorvátskej nadácie pre vedu v rámci projektu IP-2018-01-9364 Umjetnost i država od prosvjetiteljstva do danas.